

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ РОЗБУДОВИ УСПІШНОЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

У статті наведено нові ключові концепти університетської системи освіти у відповідності до реалій, протиріч та проблем XXI століття, обґрунтована потреба усвідомлення та прийняття їх на всіх рівнях, як на університетському, регіональному, національному, так і на глобальному.

Ключові слова: *принципи побудови успішних університетів, тенденції розвитку, модель, свобода, сталість, достатність, справедливість, ефективність.*

В статье приведены новые ключевые концепты университетской системы образования в соответствии с реалиями, противоречиями и проблемами XXI века, обоснована необходимость осознания и принятия их на всех уровнях, как на университетском, региональном, национальном, так и на глобальном.

Ключевые слова: *принципы построения успешных университетов, тенденции развития, модель, свобода, устойчивость, достаточность, справедливость, эффективность.*

In the article these new concepts of university education in accordance with the realities, contradictions and challenges of the XXI century, proves the need of awareness and acceptance at all levels, both at the university, regional, national, and global.

Key words: *principles for building successful universities, trends of development, model, freedom, sustainability, sufficiency, equity, efficiency.*

Статистичні дані, які наведені ООН, свідчать, що характерною рисою розвинених країн є те, що не менше 60 % суспільства має вищу освіту. При цьому ці 60 % забезпечують 95 % прибутку країни [9]. Саме тому вища школа повинна готувати не дешеву робочу силу, а особистість. Головним завданням як середньої, так і вищої шкіл є особистісно-соціальне навчання, формування людяності, а не особистісні амбіції [6].

Щоб відповісти цієї глобальній місії, сучасний університет інноваційного типу, передусім, повинен бути системою, якій притаманні додаткові властивості. Головною властивістю університетської системи освіти є технології організації навчання та формування кадрового потенціалу, нової генерації молоді, які ефективні як у столиці, так і у регіоні та які впроваджують власний **еталон якості освіти**.

На Глобальному Форумі з розвитку менеджменту та бізнес-освіти в Чикаго Гаррі Тукер, голова Ради директорів Motorola, Inc., підкреслив, що заклади бізнес-освіти мають бути настільки близькими до споживачів своєї діяльності, щоб стати «генетично однією командою» [4]. Одним із висновків, який ми робимо з наведеного, полягає у тому, що ми повинні керуватися в своїй діяльності тими ж **принципами побудови успішних організацій**, яким ми вчимо наших студентів, клієнтів. Університети, що організовують бізнес-освіту, повинні бути органі-

заціями-лідерами. Щоб стати «генетично однією командою», потрібно так управляти змінами, щоб об'єднати навчання студентів з практичною діяльністю у сучасному бізнесі безпосередньо під час навчання та безпосередньо поруч та **разом з сучасними лідерами бізнесу**, спираючись на бізнесові структури як на бази організації сучасного, ефективного, інноваційного навчального процесу. Другий висновок, який ми робимо з наведеного, полягає у тому, що жодний університет не в змозі бути «генетично однією командою» із якоюсь корпорацією чи банком чи дослідною організацією одночасно. Отже, кожен університет не в змозі бути усіма фірмами водночас.

Експертами «Програми розвитку ООН» розроблено *концепцію людського розвитку*, що базується на **чотирьох основних положеннях** – рівності, продуктивності, сталості та розширенні можливостей [15, с. 253–254]:

- споконвічно усі **люди повинні мати рівні можливості**, що не залежать від статі, раси, національності, класової приналежності, походження, місця проживання, рівня добробуту і таке інше;
- усі **люди повинні мати можливість підвищувати продуктивність своєї діяльності**, повноцінно брати участь у процесі формування доходу та працювати за справедливую грошову винагороду;
- **доступ до можливостей має бути забезпечений не тільки нинішнім, а й майбутнім**

поколіннями за рахунок усіх форм фізичного, людського та природного капіталу;

– **розвиток має здійснюватися зусиллями людей, а не тільки в інтересах людей**, розширення можливостей означає підвищення відповідальності людей за долю своєї сім'ї, країни та людства в цілому.

За результатами системного аналізу О. В. Глузман доводить, що протиріччя розвитку університетської педагогічної освіти можуть бути «розв'язані за умов реалізації таких **принципів**: демократизації та автономізації; гуманізації як пріоритету особистості; гуманітаризації як пріоритету загальнолюдських цінностей та культури; фундаменталізації; інтеграції; універсалізації; педагогізації; інтелектуалізації; безперервності освіти; інноваційності; національного й регіонального підходу» [5, с. 123–125].

Основними **принципами гуманізації** вищої освіти є: фундаменталізація змісту освіти; гуманітаризація, тобто орієнтація на особистість, на формування творчої особистості; діяльнісний підхід, коли здійснюється перехід від знаннєвого підходу до діяльнісної парадигми. Головує вміння застосувати знання, і залишається актуальним питання: Як треба формувати творчу особистість у вищій школі у цих сучасних умовах? Отже, потрібний відкритий розум, здатний до змін, розвинута культура ринку, віра в ідеали, більш відкритий світ, більше можливостей для спілкування, бажання та спроможність спілкуватися та навчатися.

У моделі випускника-універсала інноваційного університету XXI століття вчені виділяють **три складові**:

- високі особистісні якості, порядність;
- високий професіоналізм, спроможність швидко адаптуватися у новій предметній галузі;
- висока загальнокультурна підготовка.

Забезпечити досягнення цих якостей, цієї мети можна шляхом впровадження **принципів**: **індивідуалізації** навчально-виховного процесу; **диференціації** пошуку, підготовки лідера у колективі; формування **гармонійної творчої особистості**; посилення **гуманістичного спрямування** всього професійно орієнтованого навчання; поглиблення **психолого-педагогічної підготовки**; розробки та впровадження **нової системи виховної роботи** студентів та аспірантів; **демократизації**, гарантування створення умов для самовираження, максимального сприяння реалізації особистісних орієнтирів.

Домінуючою **тенденцією розвитку** української університетської освіти стають виховання, формування нового рівня світогляду, демократизація особистості та пристосування її до життя в умовах свободи [10]. **Свобода – це критеріальна ознака якості університетської освіти**. Тобто для людини XXI століття **свобода є першим правом**. Усі зусилля щодо розвитку університетської освіти залишаються марними, якщо ми не здобудемо **для нас та не залишимо для нащадків права вибору**.

Враховуючи реальний фінансовий стан університетів у сучасних умовах, ми також дійшли висновку, що вільний вибір студентів та вищого

навчального закладу ефективніше впроваджувати шляхом надання можливості вибору блоку дисциплін, на зразок блоку дисциплін профілізації. Отже, як визначає Д. Белл, **ефективність – це раціональність у виборі між двома альтернативами** [1, с. 224].

Ведуча радіопередачі «Код доступа» Юлія Латиніна так характеризує **процес народження свобод**: «У традиційному суспільстві був настільки низький рівень власного виробництва, настільки слабкі зв'язки із зарубіжжям, що завжди всередині традиційного суспільства існувала величезна кількість ремісників, які щось робили і які самим своїм існуванням були тим середовищем, з якого згодом виникла розвинуте промислове виробництво, а **за ним свобода**. Коли почалася промислова революція, країни розділилися на дві половини. У Західній Європі промислова революція сприяла зростанню свободи, тому що чим більш вільний був ремісник, тим більше він виробляв. А в Східній Європі революція пішла іншим шляхом.

Грубо кажучи, російський дворянин чи польських шляхтич, коли у нього не було власної розвинутої бази для виробництва в країні і, коли він думав про те, як йому тепер отримати більше розкішних товарів з-за кордону, відповідь була дуже простою: «А дай-но я вичавлю більше грошей з моїх селян». І почалося так зване вторинне закріпачення. Тобто парадоксальним чином те, що в Західній Європі сприяло збільшенню свободи, у Східній Європі сприяло зменшенню свободи» [12].

Нільсу Бору належить відомий вислів, що описати процеси, які відбуваються в навколишньому середовищі, за допомогою однієї мови неможливо. Так само для усвідомлення можливих стратегій розвитку, тобто майбуття університетської освіти в Україні, потрібно звернутися до елементів **теорії складних систем у поєднанні з педагогічними теоріями**.

Залучення теорії складних систем для аналізу соціальних систем є традиційним. Разом із цим університетська освіта є не тільки складною та відкритою соціальною системою. В першу чергу вона є складною організаційно-педагогічною системою, оскільки має як **основне функціональне призначення** – навчання та виховання нового покоління, формування нового рівня світогляду вільної людини [13, с. 3], проведення наукових досліджень та формування вільних, творчих особистостей, лідерів, національну еліту, що здатні розбудувати державу та інтегрувати суспільство України у європейський культурний простір.

Леон Розенфельд підкреслював, що «включення специфікації умов спостереження в опис явища – не довільне рішення, а необхідність, що продиктована власне законами проходження явищ та механізмів їх спостереження, що робить ці умови невід'ємною часткою об'єктивного опису явищ» [14, с. 8–9]. Тобто будь-яка **модель за своєю природою** є суб'єктивною та відображає характер того часу, у якому вона створюється і є **однією з форм відображення цього часу**, його стилю. Стиль чи корпо-

ративна культура – це надія, віра і любов як незмінні цінності, джерело істини, що надихають на розв’язання проблем.

Розвиток «соціальних» зв’язків передбачає все більшого підвищення здібності індивіда до навчання, до накопичення досвіду, що неминуче призводить до зростання терміну навчання та складності індивіда, а усе це разом **підвищує його «цінність»**. Таким чином, при моделюванні складних систем та процесів «методологія невід’ємна від питання про природу об’єкта, що досліджується». Ось чому під моделюванням, як правило, також розуміють і процес утворення, складання чи формування опису, тобто моделі. Процес створення моделі є природним та невід’ємним етапом процесу моделювання, його змістом.

Доцільно згадати, що **десять Заповідей** протягом двох тисячоліть виконували роль духовних **норм, правил, законів, моделей поведінки**. Ми глибоко переконані, що саме вони є своєрідним Зводом, Кодексом, **Ціннісною, моральною, духовною моделлю** сталого розвитку людини, суспільства, цивілізації. Це і є ті **внутрішні норми, обмеження для кожної людини**, які утворюють простір, в якому ми всі взаємозалежні, у якому може забезпечуватися сталий розвиток для усіх одночасно. Саме **духовність є тим моральним, духовним, філософським об’єднанням людей**, які рухаються у своєму розвитку і з капіталістичних, і з соціалістичних систем назустріч один одному.

Вчасно навести вислів Германа Дейлі: «Історичним чинником є те, що **більшість моральних принципів**, які мають силу в Сполучених Штатах, вийшла безпосередньо з Біблії і набула широкого розповсюдження на цій землі завдяки церквам та університетам. А університети самі були засновані переважно церквами, зазвичай протестантськими, хоч нині у більшості університетів залишилося мало слідів цього походження. Ті, хто віддає перевагу обґрунтуванню етичних принципів у культурі та історії, знайдуть у нашій культурі й історії здебільшого різноманітня тлумачення Біблії як **основи етичних принципів**. Тому я не бачу потреби вибачатися перед ними за те, що базую моральний принцип, моральну модель (мається на увазі принцип обмеженої нерівності. – Авт.) безпосередньо на Біблії, а не через посередництво нашого пошкодженого культурного спадку» [7, с. 240].

Учений обґрунтовує потребу у принциповому засобі переходу **від релігійної віри до економічного принципу**. При цьому цей «принцип повинен бути досить загальним, щоб його можна було перекласти з аграрної економіки біблійної Палестини і Римської імперії на сучасну промислову економіку», а також і постіндустріальну. Германа Дейлі формулює цей **принцип у формі одинадцятої заповіді**: «Не дозволяй необмеженої нерівності в розподілі приватної власності» [7, с. 243–244].

Ця заповідь потрібна людству, актуальна для сьогодення, оскільки природні ресурси землі обмежені і потрібен докорінний перехід від економіки зростання

до економіки обмеження нерівності, що стає зрозумілим зараз, а не у часи стародавньої економіки Ізраїлю, яка була скотарською або землеробською та невеликою за масштабом. У ті часи питання перенаселення й екологічного руйнування були неважливими, і тому нам бракує відповідних заповідей в іудейсько-християнській релігійній традиції. Стародавня економіка і суспільство Ізраїлю в сучасному визначенні майже відповідали концепції сталості. Ознаки цього – в природно високому рівні смертності, у низькому рівні виснажування ресурсної бази землеробства та скотарства, «особливо коли до цього додався закон, який вимагав тримати землю під паром кожен сьомий рік». Суспільство не зможе перейти від стратегії зростання до стабільного стану без встановлення самого принципу обмеження нерівності, формулювання **етичних принципів**, засадничих принципів діяльності в світі.

Як визначає Майкл Шетток, **університет для місцевої громади є «плацдармом, що поєднує її із глобальним суспільством»** [17, с. 130]. Створення наукових парків та проведення прикладних досліджень, розробка інноваційних програм для бізнесу – все це **перетворює університет у ядро економічного розвитку регіону**. У традиційному сенсі університет перетворюється у центр збереження традицій, культурного надбання, саморозвитку обдарованої молоді.

Глобальні процеси у практиках країн світу за значущістю та сутністю впливу на системи університетської освіти у всьому світі висувають **більше спільних, ніж відмінних, проблем** перед науковцями, освітянами та студентами. Як доводить М. Богачевська-Хомяк, «проблеми в українських й американських науковців-викладачів спільні: брак часу на власну працю, незадоволення низькою платнею та рівнем навченості теперішнього суспільства ... як забезпечити достатнє фінансування, рівний доступ до якісної освіти, баланс між наукою та потребами ринку, досягти соціалізації учнів як самостійних продуктивних громадян країни, не зашкодивши ані розвиткові особистості, ані єдності держави» [2, с. 6].

Прийняттям у 1999 році Болонської декларації Європа вступила в епоху глобальних перетворень національних систем освіти. **Стратегічною метою** цих реформ є **створення принципово нової системи**, яка б надала реальну можливість кожній людині здобути й поновити свої знання протягом усього життя [8].

Усі наші зусилля спрямовано на **формування системи принципів** для розвитку університетської системи освіти, слідування яким буде сприяти руху в напрямку стратегії сталого розвитку. «Справді заслуговує на увагу повсюдний місцевий розвиток», і **«розвиток інновацій не є стратегією, якщо ідеї нікуди не ведуть**. Ахіллесова п’ята Нової генерації американських шкіл – припущення, що створення шкіл за певною моделлю змінить обличчя освіти» [16, с. 166]. Ми переконані, що **залежно від мінливих умов оточуючого середовища слід використовувати різні моделі конкуруючих цінностей** [11, с. 79].

Марта Богачевська-Хомяк визначає, що «найбільша небезпека для гуманістики – коли її цінності стають не більш ніж пустослів'ям, лицемірством, фоновим гомоном у щоденній діяльності, яка не має нічого спільного з тим, що відноситься до традиційної гуманістики» [3, с. 9]. **Університету потрібні базові етичні норми**, щоб наші дії були в більшій гармонії як з основним релігійним осягненням, так і з обмеженнями природного світу.

«Ця етика визначається термінами «сталість», «достатність», «справедливість», «ефективність» [7, с. 261].

Таким чином, потребує усвідомлення та прийняття на всіх рівнях (університетському, регіональному, національному та глобальному) нових ключових концептів університетської системи освіти у відповідності до реалій, протиріч та проблем ХХІ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія : [навч. посібник] / [упоряд. Лях Віталій]. – К. : Либідь, 1996. – С. 194–250.
2. Богачевська М. Ідея школи в подвійній перспективі / Марта Богачевська // Критика. – 2003. – № 3 (65). – С. 6–7.
3. Богачевська-Хомяк Марта. Глобальні питання; регіональні цінності? / Марта Богачевська-Хомяк // Вісник № 9. Випуск присвячений 10-річчю Програми ім. Фулбрайта в Україні, весна 2003. – С. 8–10.
4. Гвоздьов С. Модель самооцінки та покращення якості діяльності закладів бізнес-освіти / С. Гвоздьов. – Львів : Вид-во «Львівський інститут менеджменту», 1999. – 30 с.
5. Глузман А. В. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университета: теория и опыт исследования : [монография] / А. В. Глузман. – К. : Поисково-издательское агентство, 1998. – 252 с.
6. Гончаренко С. У. Гуманізація і гуманітаризація освіти / С. У. Гончаренко // Творча особистість у системі неперервної професійної освіти. Матеріали Міжнародної наукової конференції 16-17 травня 2000 року ; [за ред. С. О. Сисоєвої і О. Г. Романовського]. – Харків : ХДПУ, 2000. – С. 41.
7. Дейлі Г. Е. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / Г. Е. Дейлі ; [переклад з англійської]. – Інститут сталого розвитку. – К. : Інтелсфера, 2002. – 312 с.
8. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В. С. Журавський. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.
9. Зязюн І. А. Дидактичні технології у сучасній вищій школі: пошуки та результати / І. А. Зязюн // Міжнародна наукова конференція «Творча особистість у системі неперервної професійної освіти», 16-17 травня 2000 року, Харківський державний політехнічний університет. – Харків, 2000.
10. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії : [навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів] / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
11. Камерон К. Диагностика и изменения организационной культуры / К. Камерон, Р. Куинн ; [пер. с англ. под ред. И. В. Андреевой]. – СПб. : Питер, 2001. – 320 с. (Серия «Теория и практика менеджмента»).
12. Латиніна Юлія, ведуча радіопередачі «Код доступа»; Суббота, 23.10.2010 // <http://www.echo.msk.ru> [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echo.msk.ru/programs/code/720367-echo>.
13. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти : [навчальний посібник] / В. С. Лутай. – К. : Центр «Магістр-S» творчої спільноти вчителів України, 1996. – 256 с.
14. Соколов В. С. Стаття «ядром конденсации» / В. С. Соколов ; [Сост. : Н. В. Карлов, Л. П. Скороварова, Н. Ф. Симонова] // Я – ФИЗТЕХ. – М. : ЦентрКом, 1996. – С. 509–515.
15. Удотова Л. Ф. Соціальна статистика : [підручник] / Л. Ф. Удотова. – К. : КНЕУ, 2002. – 376 с.
16. Фуллан М. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ / М. Фуллан ; [пер. з англ. Галина і Роман Шиян]. – Львів : Літопис, 2000. – 269 с.
17. The Impact of a New University on Its Community – the University of Warwick / Michael Shattock // The University and its Region: Examples of Regional.

Рецензенти: д.пед.н., професор Букач М. М.;
д.пед.н., професор Сисоєва С. О.

© Мещанінов О. П., 2011

Стаття надійшла до редколегії 21.03.2011 р.